

УДК:634.8

**МИНЕРАЛ ЎҒИТЛАРДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ТОК КЎЧАТЛАРИНИНГ ЎСИБ
РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИ**

Ўринов Дилмуроджон Мирзамахмудович
(Академик М.Мирзаев номидаги БУ ва ВИТИ
Андижон ИТС бўлим бошлғи)

Исмоилова Зулайхо Абдулхамид қизи
АҚХИ УЗУМЧИЛИК таълим
йўралиши 2-босқич талабаси

Аннотация: Мақолада узумнинг кишмишбоп навларидан Хўраки узум навларидан Хусайни ва Келин бармоқ навига органик ва минерал ўғитлар қўллаш меъёрларининг ток кўчатларининг ривожланиши бўйича маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: узум навлари, органик ва минерал ўғитлар, каламча кучат ривожланиши.

КИРИШ

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ҳажми йилдан-йилга ошиши орқали таъминот бозорида маҳсулот турлари сонининг кўпайиши баробарида уларни истеъмолчиларга нобуд қилмасдан етказиб бериш долзарб масалалардан бири бўлиб келмоқда. Юқорида келтирилган кўрсаткичларни ошириш ва узумчилик йўналишини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан шу соҳага оид бир қанча қарор ва фармонлар қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 мартдаги “Мевасабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4239- сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 28 июлдаги Узумчиликни ривожлантиришда кластер тизимини жорий этиш, соҳага илғор технологияларни жалб қилишни давлат томонидан қўллаб қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисидаги ПҚ -5200-сонли қарорига мувофиқ Ушбу фармон ва қарорларга кўра, фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашининг мева-сабзавот ва узум маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш ва экспорт қилишда кластер ва кооперация тизимини ривожлантиришнинг янги механизмларини жорий этиш тўғрисида чора-тадбирлар белгилаб берилган. Дунё қишлоқ хўжалиги амалиётида сўнгги йилларда экинларнинг биологик хусусиятлари эътиборга олиниб,

тупроқ ва иқлим шароитига мос келадиган агротехнологик тадбирлар қўллаш натижасида турли экинлардан мўл ва сифатли ҳосил етиштириш тизими яратилди.

Ҳозирги давр шароитида узумчиликни ривожлантиришни асосий вазифалари сохани бошқаришни турли шаклларида қатъий назар, унинг юқори рентабеллиги ва даромадлигини таъминлашга қаратилган самарали ташкилий-иқтисодий механизмни яратиш, уни бошқариш шунингдек, ишлаб чиқариш, илмий-тадқиқот ишлари тизимини такомиллаштириш, янгича шароитда ишлашга қадар малакали кадрларни тайёрлашдан иборат. Бу мослашувни ҳал этиш эса мазкур сохани маромида ишлашни таъминлаш ва имкониятлар яратилишига ёрдам беради.

Ток илдизларининг озуқага бўлган талаби узумнинг нави ва ҳосилдорлигига боғлиқ. Токнинг авж олиб ўсган навлари минерал ўғитларни кўпроқ талаб қилади. Ток тупининг минерал ўғитлар билан қондирилиши нормал ривожланган каламчалар ва кўчатларининг шаклланишига ҳамда келгуси йил ҳосил туғиш учун мева куртакларини вужудга келтиришига ёрдам беради. [3] Тажиба ўтказиш учун узумнинг Хусайни ва Келин бармоқ нави танлаб олинди. Хўжалиқда ток қаламчалари 90x10см схемада экилиб, етиштирилади.

Кейинги вақтларда минерал ўғитларнинг мочевино, суюқ ўғитлар, аста секин таъсир этадиган ўғитлар (мочевинани альдегидлар билан полизирлаш маҳсулотлари ва ўғитларни капсуллаш ёки тупроқда секин парчаланадиган донатор ўғитлар), тўла концентрацияланган ва кўп компонентли ўғитлар, яъни комплекс ўғитлар тобора кенг қўлланилмоқда.[1]

Минерал ўғитларни ишлаб чиқариш технологиясини ривожлантириш ва улардан фойдаланишда улар таркибидаги азот, фосфор ва калий концентрациясини кўпайтириш, мураккаб ўғитларга бўлган талабнинг ўсиб бораётганлиги ҳамда турли тупроқ ва экинларга татбиқан шу ўғитлар таркибини кўпроқ даражада дифференциациялаш жуда муҳимдир. Келгусида магний ва олтингугуртли ўғитларни яратиш ҳамда микроэлементларни кўпроқ ишлаб чиқариш зарурияти туғилмоқда.[2]

Тадқиқот услублари Маълумки, минерал ўғитлардан азотли, фосфорли ва калийли ўғитлар айниқса кенг қўлланилмоқда. Ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган азотли ўғитларга: аммиак селитраси, мочевино, аммоний сульфати, аммофос ва шу кабилар; фосфорли ўғитларга: аммонийлашган супер фосфат, оддий донатор суперфосфат; калийли ўғитларга; калий хлорид, калийли туз, калий сульфат ва калий магний сульфат киради. Ҳосилдор токзорларга микро ўғитлардан бор, рух, марганец, мис, магний, темир ва шу кабиларни солиш тавсия этилади. 1 гектар токка солинадиган ўғит миқдори ўғит турига ва тупроқдаги озиқ моддаларнинг мавжудлигига боғлиқ.[4]

Минерал ўғитларнинг энг тўлиқ ўзлаштирилиши учун уларни бериш меъёрларини муайян шароитларга мувофиқ ҳолда тўғри аниқлаш жуда муҳимдир.[3]

Суғориладиган типик бўз тупроқларда узум минерал ўғитларнинг ҳар хил таъсир этиши шуни кўрсатадики, мазкур тупроқлар ўзининг унумдорлиги бўйича турличадир. Бу тупроқларда минерал ўғитларни бериш меъёри тупроқ унумдорлиги ва олинадиган ҳосил ўлчамини ҳисобга олган ҳолда дифференциацияланиши лозим.

Бу масалани ҳал этиш учун суғориладиган типик бўз тупроқларда тажрибалар ўтказилди. Бу тажрибаларда азотли, фосфорли ва калийли ўғитлар қуйидаги меъёрларда ўрганилди, яъни (1 гектарга кг): азот 25, фосфор 40, калий 20;

Ўғитлар қуйидаги мудатларда берилди.

Қаламчаларнинг яхши ривожланиши учун, улар ўсув даврида 2-3 марта озиклантирилади.

Дастлабки озиклантириш бошланғич ўсиш даврининг бошларида амалга оширилиб, бунда гектарига соф ҳолда 20-25 кг. азот, 35-40 кг. фосфор, 15-20 кг. калий берилди. Жадал ўсиш даврида эса, ўғитлар миқдори бунда гектарига соф ҳолда 40-45 кг. азот, 60-70 кг. фосфор, 25-35 кг. калий берилди учинчи озиклантиришда (новдаларнинг пишиши даври бошларида) фақат 15-20 кг. фосфор, 15-20 кг. калий берилди.

Тадқиқот натижалари Мазкур тажриба натижалари азотли, фосфорли ва калийли ўғитларни биргаликда қўллашнинг юқори самарали эканлигини кўрсатди (1-жадвал). Бўз ўтлоқи тупроқларда мазкур ўғитларни ҳар хил меъёрларда қўллашнинг самарадорлик ўлчамлари турлича бўлди. Суғориладиган типик бўз тупроқларда азот меъёрини 20 дан 25 кг/га гача ошириш, мос ҳолда фосфорни 35 дан 40 кг гача ва калийни 15 дан 20 кг гача ошириш узум қаламчаларнинг етилиши таъминлади

1-жадвал

Минерал ўғитлар қўллаш меъёрини узум кўчатларнинг ривожланишига таъсири

Оз уқа элемен т лари	Суғориладиган типик бўз тупроқлар							
	(Хусайни нави)				(Келин бармоқ нави)			
	Кўкарув чанлик %	Бўйи см	Шохла ниш дараж аси /дона	Ен шохла рнинг узунли ги см	Кўкарув чанлик %	Бўйи см	Шохлан иш даража си /дона	Ен шохларн инг узунлиги см
Ўғитсиз	62.6	98	6-8	32-40	69.2	69	5-7	30-38
НРК	79.2	118	7-9	42-56	87.3	76	6-8	40-48
РК	79.2	125	8-10	48-63	87.3	86.9	8-10	46-57

Суғориладиган бўз тупроқларда азотли, фосфорли ва калийли ўғитларни биргаликда қўллаш мазкур ўғитларни алоҳида беришга нисбатан анча юқори

қўшимча кўчат олишга имкон берди. Суғориладиган типик бўз тупроқларда ва оч тусли ўтлоқи тупроқларда узум кўчатига минерал ўғитларнинг ҳар хил таъсир этиши шуни кўрсатадики, бу тупроқлар ўзининг унумдорлиги бўйича турличадир. Тахмин қилиш мумкинки, типик бўз тупроқлар озуқа моддаларига бой эмас ва шу боис уларда минерал ўғитларни қўллаш меъёри бошқа тупроқлардагига нисбатан кўпроқ бўлиши лозим.

Хулоса Шундай қилиб, олган маълумотларимизга кўра суғориладиган типик бўз тупроқларда уларнинг унумдорлиги ва олинадиган вегетация даврида тўк кўчат ўлчамига боғлиқ равишда ўғитларни соф ҳолатда қуйидаги миқдорда бериш лозим: азот 60-65, фосфор 110-135 ва калий 55-75 кг/га.

Энг юқори самарадорликка мазкур ўғитларни кўрсатилган нисбатда биргаликда қўллашда эришилади.

Тупроқ унумдорлигини ҳисобга олган ҳолда минерал ўғит бериш меъёрини дифференциациялаб, узумдан юқори сифатли максимал юқори кўчат олиш имконини беради.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Абдуллаев Р.М, Мирзаев М.М, Набиев У.Я, Аброров Ш.М, Бекчанов У.А. Махмудов Ғ.Ғ – Узум етиштириш ва майиз қуритишнинг замонавий технологияси. “Шарқ” нашриёт-матбаа Акциядорлик компанияси бош таҳририяти Тошкент-2013. – 101-111 б
2. Мирзаев М., Жавакянц Ю.М. Томорка токзори. – Тошкент, 1991. - 30 б.
3. Мирзаев М.М, Темуров Ш. Мевачилик ва узумчилик. – Т.: Мехнат, 1977. – 26-356
4. Мирзаев М.М., Собиров М.К., Пащенко В.З., Куртов И.А., Қўшназаров Х.К.,